

någon allmän kvarnplikt i Danmark på medeltiden. Förvisso finns några dokument som visar på förekomst av mölletvång, men detta är ett mångfasetterat rättsinstitut som främst kan kopplas till förhållanden inom ett godscomplex. För det andra tillkom kungaborgen Sölvesborg mer än tvåhundra år efter den föregivna kvarnen.

Såväl det arkeologiska som skrifthistoriska materialet tyder på att de äldsta vattenkvarnarna i Skandinavien var hjulkvarnar, inte skvaltor. Till detta kommer att avgiftsbelagda tullkvarnar nästan uteslutande var hjulkvarnar med stor förmålningskapacitet, inte små skvaltor. Medan de förra kan knytas till huvudgårdar, kloster och städer var de senare i regel allmogens husbehovskvarnar (Fischer 2004; Ericsson 2016).

Av de äldsta lantmäteriakterna framgår att fastighetsgränsen mellan byn Sölve och Sölvesborgs slott har gått strax öster om platsen för den föreslagna kvarnen. Troligtvis är gränsen inte äldre än tillkomsten av borgen Sölvesborg och dess tillhörande marker, dvs. tidigt 1300-tal. Dessförinnan kan byn Sölve ha sträckt sig längre västerut och omfattat de marker på vilka borgen och senare staden med dess tillhörande stadsjordar tillkom. Byn Sölve ligger i västra utkanten av det förhistoriska landet Lister, vars centralort synes ha varit den sedan länge upplösta och utskiftade bebyggelsen **Hör 'hednisk kultplats'* (Brink 1998). Det finns inga uppgifter, varken arkeologiska eller historiska, som tyder på att Sölve skulle ha varit en central plats med särskilda funktioner. Ännu ett argument faller för antagandet att en eventuell vattenkvarn vid Vesans södra utlopp skulle ha uppförts av en social elit.

Om vi zoomar ut ytterligare i landskapsbilden och lyfter blicken norrut finns betydligt lämpligare platser för en skvaltkvarn. Norr om Gammalstorps kyrka ligger en liten gård som talande nog kallas *Skvaltán*. I en bäck som faller ut från Ryssberget finns här en vattenkvarn med tillhörande dämme. Kvarnen är utsatt på en karta från 1705 och hörde då till säteriet Ryedal (LSA 110-16:1). Platsen har just de egenskaper som saknas vid den påstådda kvarnlämningen vid Sölvesborg.

Slutsatsen är att det aldrig har funnits någon vattenkvarn i det uppgrundade sundet mellan Vesan och Sölvesborgsviken. Vad för slags lämning som har undersökts och vad hästbenen representerar är frågor som faller utanför syftet men det här inlägget. Möjligen skulle det kunna röra sig om en broövergång och ben från ett djuroffer, nedlagda intill en äldre vägsträcka. Åtminstone är det en hypotes värd att pröva.

Från första hälften av 1100-talet finns flera skriftliga belägg på vattenkvarnar i Skåne och Danmark. I skånska (Östra) Tommarp omtalas år 1161 inte mindre än fem vattenkvarnar med tillhörande fördämningar. Trävirke från en av dammvallarna har nyligen, med hjälp av dendrokronologisk analys, daterats till början av 1100-talet. De medeltida kvarnlägena med sina dammvallar finns fortfarande kvar i Tommarpsån. Av dem, och utifrån det historiska sammanhanget, är det uppenbart att det handlar om hjulkvarnar, inte små skvaltor (Ericsson & Menander 2023). Det är därför inte osannolikt att det skulle kunna finnas kvarnlämningar från sent 1000-tal, men det är inte en sådan som har undersökts i Sölvesborg och skulle så pass gamla lämningar ha bevarats, så rör det sig högst troligt om hjulkvarnar, inte skvaltor.

Referenser

- Bratt, P., 2023. Ett snurrtigt danskt fynd i Blekinge. *Populär arkeologi* 2023/2:4.
- Brink, S., 2008. Land, bygd, distrikt och centralort i Sydsvetige: Några bebyggelsehistoriska nedslag. Larsson, L. & Hårdh, B. (red.). *Centrala platser, centrala frågor: Samhällsstrukturen under järnåldern*. Acta archaeologica Lundensia, Series in 8º, No. 28. Stockholm.
- Ek, S. B., 1962. *Väderkvarnar och vattenmøller: En etnologisk studie i kvarnarnas historia*. Stockholm.
- Ericsson, A., 2011. Kvarnsvin. Rosengren, E. (red.). *Hatt av för fornminne: Lennart Lundborg 80 år*. Halmstad.
- Ericsson, A., 2016. Mjøltnare och sågmästare, vattendrivna kvarnar och sågar. Grøntoft, M. (red.). *Biskop Braks måltider: Sveriges mat mellan medeltid och renässans*. Stockholm.
- Ericsson, A. & Menander, H., 2023. Vattenmøllorna i Tommarp: En 900-årig kvarnmiljø. *Østerlent: En tidskrift från Föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne* 2023/3:10-15.

- Fischer, Ch., 2004. *Tidlige danske vandmøller: To mid-delalderlige vandmøller ved Tovstrup og Vejerslev*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 50. Højbjerg.
- Hansson, M., 2023. Att bygga borg och anlägga stad: Några tankar om Sölvesborg. *Fornvännen* 118:101–118.
- Lagerås, P., Persson, C. & Svensson, N.-O., 2021. Vesans dramatiska miljöhistoria: Strandlinjer, vegetation och boplatser genom årtusenden. Rudebeck, E. & Anglert, M. (red.). *Att leva vid Vesan: Arkeologi längs nya väg E22 i västra Blekinge*. Karlskrona.
- Persson, C., 2022. *Arkeologisk förundersökning av L1978:9402, L1978:9354 och L1978:9401: Slottet 2:24 och Slottet 2, Sölvesborgs socken, Sölvesborgs kommun, Blekinge län, Med bidrag av M. Kjällquist, P. Lagerås, O. Magnell & H. Lindersson*. Blekinge museum, rapport 2021:36. Tillgänglig on-line: <<https://blm.kulturhotell.se/?category%5B%5D=111048&s=2021%3A36>> (2024-02-01).
- Rudebeck, E. & Anglert, M. (red.), *Att leva vid Vesan: Arkeologi längs nya väg E22 i västra Blekinge*. Karlskrona.
- Santesson, L., 1989. En blekingsk blotinskrift: En nytolkning av inledningsraderna på Stentofstenen. *Fornvännen* 84:221–229.
- SDHK = Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev. Riksarkivet: <<https://sok.riksarkivet.se/SDHK>> (2024-02-01).
- SOL = Svenskt ortnamnslexikon.
- Åstrand, J., 2021. Boplatsen och bårhuset vid Lussa-backen norr. Rudebeck, E. & Anglert, M. (red.). *Att leva vid Vesan: Arkeologi längs nya väg E22 i västra Blekinge*. Karlskrona.
- Lantmäteristyrelsens arkiv (LSA)**
- Akt I9. Avritning av några sjöar, strömmar och vägar inom Villands och Listers härad 1710. Peter Bursie.
- Akt I10-16:1. Ryedals säteri. Geometrisk avmätning 1705. Peter Bursie.
- Akt I35-1:2. Sölvesborgs stadsjordar. Geometrisk avmätning 1725. Zakarias Almgren.

Alf Ericsson

Arkeologerna, Statens historiska museer
Roxengatan 7
SE-582 73 Linköping
alf.ericsson@arkeologerna.com

Recensioner

Trish Biers & Katie Stringer Clary (eds.), *The Routledge Handbook of Museums, Heritage, and Death*. New York 2024. 584 p. ISBN 978-1-003-19587-0 (e-book).

In their introduction to the *Routledge Handbook of Museums, Heritage, and Death*, editors Trish Biers and Katie Stringer Clary make the compelling argument that death and the dead are ever present in museum spaces and heritage sites, whether through their physical remains, their associated artifacts, or in the structures and sites commemorating them. Museums, they argue, are spaces of death, and together with heritage sites they form deathscapes where the public can engage with mortality, and where researchers can carry out interdisciplinary work revealing the stories of past lives and deaths. Taking this position as its point of departure, the editors have given themselves the ambitious brief to *deliver* “a comprehensive examination of death, dying and human remains in museums and heritage sites around the world.” To accomplish this, they have collaborated with 62 contributors, including academic researchers in a range of fields such as anthropology, archaeology, history, osteology, religion, philosophy, etc., but also artists, museum professionals, librarians, medical professionals, and cemetery and heritage site managers. The book places the dead body at the center – whether present, displayed, visible and engaged with, or indeed, absent. The body is viewed as a locus for knowledge, memory, and identification, and from this follows an intimate connection to a range of ethical and political considerations given that the category human remains has become increasingly contested over the past several decades in museum and heritage discourses. Discussions about ethical practice and issues of respect, restitution, and repatriation filter into many of the chapters as a central concern, and in their concluding remarks the editors highlight the work as a collective contribution to a community of ethical practice in the field.

The book consists of six parts which all define central topics of the ongoing debates in the field. The first part, “Acquisition, Curation, and Conservation of the Dead”, discusses historical and contemporary collection practices. Through overviews of collection and museum practices, and case studies including Surgeon’s Hall in Edinburgh, The Museum of London, and the Capuchin Catacombs of Palermo, the reader is presented with different contexts in which human bodies, dead and alive, have been collected and displayed, and how museums still live with the legacy of collected and curated human remains as valuable objects, a legacy that can create ethical dilemmas. In their chapter devoted to the curation of mummified human remains in Peru, Lombardi and colleagues make the important distinction however, that what may be perceived as ethical and culturally sensitive in one context may not be immediately transferrable. For the remains they consider, display may be the most culturally sensitive option for the museum, because “in the Andes, mummies were meant to be displayed, paraded, fed, and feasted, as they were not kept as ‘really dead.’”

This observation leads seamlessly into the second part of the book “Displaying the dead: Exhibition and Ethical considerations”. Here the authors discuss and problematise decision making around display and exhibition of human remains. Through a diverse set of case studies this part of the book showcases the complexity and diversity of challenges facing exhibition managers, including negotiating in contexts of colonialism, efforts to decolonise European prehistory, critically examining the commodification of the dead, weighing postmortem dignity of the individual and the need to showcase the violence perpetrated against victims in sites of consciousness, addressing death as a significant topic of cultural concern.

The third part the book, “Decolonisation and Shifting the Perspective in Museums and Heritage”, takes on the current debates about the decolonisation of museum practices and

considers the potential for collaboration and reconciliation. The authors also in some cases address the role of research on these remains in search for provenance and the intersection with identity politics. The cases presented range from Papua New Guinea, to Anatolia, the *Shuar tsantsa* at the Pitt Rivers Museum, Mexico, and Egypt. In one of the most original and stimulating contributions, Evi Numen discusses the role of the museum as an alternative to burial. She asks: "If we are to consider museum care of the dead as an alternative to typical funerary care, how do we individuate that care? How do we perform rites that are appropriate to each individual's cultural, spiritual, and temporal background? The answer can be found in qualities inherent and required in the practice of every conservator, every curator, and every death care worker; attentiveness, presence, and reverence."

In the fourth part, "Deathscapes and Heritage", the discussion leaves the museum space and considers sites of commemoration, memorialisation and public mourning. Through case studies including the warsapes of Spain and the Western Front, the dark tourism to Auschwitz-Birkenau and Ground Zero, the Novodevichy Cemetery in Moscow, the Crossbones Cemetery in London, Shikoku Island in Japan, and protests against feminicide in Mexico City, the contributions bring out the multifaceted nature of places of remembrance, violence, suffering and loss, but also their attraction and vulnerability at the interface of human need, and inevitably their potential for commodification and political manipulation.

The two spheres, the museum and the heritage site, come together in the fifth part, "Public Education and Engagement in Museums and Heritage". Here the authors investigate the theme in a more death positive way, proposing innovative and inclusive educational programs around the themes of death and dying at public places such as cemeteries, historic buildings, cities, and libraries.

Finally, the sixth part, "Death Studies and Heritage in Practice", discusses intersection of death heritage and the tourism sector including the spectacular ossuaries in Kutná Hora, Czech Republic, the Dominican Crypt of Vác in Hun-

gary, The LGBTQ+ graves at Brompton Cemetery in London, The Mütter Medical Museum in Philadelphia, and the display of mummified bodies. The authors discuss how these kinds of places and phenomena, which can be of great benefit to the visitor, can be shown to the public in an ethical way, and how to balance competing pressures to make them even more attractive, and by extension more profitable.

This book offers a valuable and original contribution to the debates about human remains and death in museums and heritage. The broad scope of the death/body nexus, in both museums and heritage sites, along with the inclusion of the GLAM sector and the critical examination of the economic side, is fresh and interesting, and allows for important transdisciplinary reflection and exchange. I believe this to be important, and I look forward to seeing the impact of this broader perspective on the discussions about ethics and human remains and death in heritage discourses. I also appreciate the range of experiences and expertise among the contributors. Another undeniable strength of the book is the number of case studies that all add to our references as we continue to problematise the complex field of human remains in museums and heritage contexts.

But I also feel compelled to point out some shortcomings. A collection like this inevitably prioritises width over depth. The chapters are on the short side and do not quite reach a level where we can probe deeper into the conceptual and ethical dilemmas. They remain on the level of contributions to consider in an ongoing collective conversation. It is sympathetic, but also somewhat unsatisfactory. The lighter touch in combination with the ambitious scope results in a few contradictions that are left unprobed. At the core are some of the fundamental challenges of the place for human remains in museums and research where different, arguably both valuable and ethically reasoned, goals can come into direct conflict with one another. This book voices the familiar and important postcolonial critique of the collection and display of human remains, with consideration for decoloniality, restitution and repatriation. At the same time, it quite unproblematically calls for a more death

positive mindset so that the public can engage with death narratives and mortality as a form of public service. Similarly, there are moments when the book contains calls for more research and destructive sampling, including on ancestral remains in collections. Right here is the central ethical challenge of the care for human remains in museums and research: that of reconciling contradictory goals and multiple ethics. To move us forward we will need to address this head on. I am not sure it is enough to gloss over this fundamental challenge by simply inviting all to discuss and explore. This book does not provide us with answers, but it stimulates us to ask questions – many of them new, exciting, and inspiring, and it remains a very good conversation to follow – and perhaps it is here, in the exploration of the complexity, that we must start.

Liv Nilsson Stutz

Department of Cultural Sciences
Linnaeus University
SE-351 95 Växjö
liv.nilssonstutz@lnu.se

Karin Vestergaard Kristiansen, *Den farverige kirke: Dansk farvehistorie fra 1500-tallet til nutiden*, 1–2. PNM, Publications from The National Museum, Studies in Archaeology & History 29. Odense 2023. 618 s. ISBN 978-87-408-3455-0.

Lunds domkyrkas yttre och inre domineras idag av sandsten. Det yttre grått, det inre grågult, med det medeltida altaret som blickfång. Så tror många att kyrkan har sett ut på medeltiden, trots att den nuvarande interiören är skapad i samband med en restaurering under 1950- och 1960-talen, då man tog bort spåren av den tidigare restaureringen från 1860- och 1870-talen, då kyrkans inre lagades med tegel och cement, väggarna målades och det medeltida altaret togs bort. Besöker man sedan ett närliggande museum kan man på akvareller se hur domkyrkan såg ut innan 1830-talets restaureringar, dvs. med vita väggar och enstaka kalkmålningar, pulpitur och ett renässansaltare. Och under medeltiden var långhusets golv fyllt av många altaren.

Förvåningen är stor när besökaren inser att domkyrkan har genomgått radikala förändringar i inventarier och färgval. Men de flesta kyrkor, ja troligen alla, har förändrats genom tiderna. Med färgarkeologi som metod kan dess förändringar dokumenteras, analyseras och tolkas. Färgarkeologi innebär att undersöka hur inventarier och väggar har lager av färg, som bildar en stratigrafi över olika epokers smak. Äldre färglager kan då tas fram eller inventarier kan rensas helt på färg, så att träet blir synligt.

Konservatorn och kyrkokonsulenten vid Nationalmuseet i Köpenhamn, Karin Vestergaard Kristiansen, har i två band, som är en bearbetning av hennes PhD-avhandling från 2014, presenterat sina mångåriga iakttagelser kring färger, primärt på altartavlor, predikstolar och kyrkbänkar, men även andra inventarier, golv, väggar, tak och valv, från 1500-tal till nutid i Danmark.

Den farverige kirke: Dansk farvehistorie fra 1500-tallet til nutiden har hårda pärmar, med två spalter text och är mycket rikt illustrerad med mestadels egna färgfotografier. Som i princip alla publikationer från Nationalmuseet förmedlar dessa band saklig kunskap och är präglade av kvalitetstänkande. Det är inte här man ska leta efter de senaste trenderna med djärva frågor. Men färgarkeologin öppnar för just nya perspektiv på det förflutna. Antiken var inte vit, medeltiden inte grå, och nu får vi även en detaljerad framställning av kyrkornas interiör efter reformationen.

Första bandet inleds med ett förord, och sedan följer fjorton kapitel som redogör för färgernas placering, deras uttryck och uppbyggnad, användning och orsaker, hantverk, material och teknik, betalning och val, frekvens och framkomst av nya färger, färghistoria genom tiderna, stil och mönster, helheten av interiörens färger, restaureringens färger, metodiken samt de bevarade färgerna.

Andra bandet rymmer en katalog över 34 färguttryck som har använts i kyrkorna. Därpå följer en förteckning över de undersökta kyrkorna samt källor, ordförklaringar, sak- och ortnamnsregister samt litteraturreferenser.

Böckerna går mycket grundligt igenom det mesta som rör kyrkornas färger. Där färger kan-

ske kan uppfattas som ett svårfångat ämne, tas de här på största allvar. Terminologin behandlas således ingående. Kyrkornas färger analyseras systematiskt – huvud- och bifärger, varje århundrade för sig – 1500-, 1600-, 1700-, 1800- och 1900-tal, varje stilepok – renässans, barock, rokok, klassicism, historism och modernism – och varje färguttryck har egna kapitel. Det förekommer inte enbart många bilder, utan även en (!) liten karta (s. 281, fig. 13.3), samt ymnigt med tabeller och diagram och det kvantifieras i faktiska tal och procent. Här analyseras således 1 645 källor och 3 622 lager i 203 kyrkor (s. 567).

Sedan måste det konstateras, att trots en egen redogörelse (s. 577), så förblir det ändå lite oklart för recensenten hur just de analyserade 203 kyrkorna valdes ut, motsvarande 10 % av alla de danska kyrkorna, och därmed på vilket sätt läsaren kan vara säker på att de är representativa, dvs. typiska för helheten. Färgerna belyses systematiskt – kronologiskt, i stilepoker och tematiskt som uttryck – på ett sådant sätt, att det blir en del upprepningar, liksom huvudlinjerna lätt drunknar i de otaliga färgerna och exemplen på inventarier och interiörer. Det redogörs för 34 färguttryck i katalogen, men läggs antal färguttryck per århundrade samman kommer man enbart till 32 (s. 129ff), men kanske har jag missförstått hur man ska räkna.

Böckerna presenterar det danska materialet med mycket få utblickar. Här skulle recensenten ha önskat en belysning av hur det förhåller sig i andra byggnader i samtiden eller i klädedräkten. Var kyrkornas färger en egen sakral sfär som skilde sig från det profana – eller stod de i samklang med omgivningarna? Var de danska kyrkornas färguttryck en del av en nordisk eller europeisk färghistoria, följde de samma trender? Och vilken betydelse hade t.ex. silverfärgen under renässansen, då den var så populär?

Som kuriosas kan nämnas två detaljer. För det första, William Mollerup har normalt ingen framträdande roll i dansk museihistoria som direktör för Nationalmuseet, då han ertappades med att fiffla med pengar och hamnade i fängelse. Men här omnämns han som den som var först i Danmark med att ta initiativ till en färgarkeologisk metod under tidigt 1900-tal (s. 20, jfr även s. 16, not 3). För det andra, det mycket

sakliga tonläget i böckerna bryts kort, då det nämns att termen Havannabrun nog har sin bakgrund i att konservatorn rökte cigarr (s. 283).

Den farverige kirke är ett pionjärbete som kan konsulteras i prioriteringar av interiörer som bör bevaras för framtiden, dvs. som kulturarv; det finns t.ex. få bevarade interiörer från 1800-talet. Det kan konsulteras vid kommande undersökningar som ett gediget arbete rörande tendenser och med en användbar exempelsamling, men där andra får gå vidare med eventuella frågor kring färgval i olika miljöer eller länder.

Jes Wienberg

Lunds universitet
Institutionen för arkeologi och antikens historia
Box 192, SE-221 00 Lund
jes.wienberg@ark.lu.se

Torun Zachrisson & Magnus Källström (red.),
Tyde den som kan: En upptäcktsfärd bland Upplands runstenar. Upplandsmuseet. Uppsala 2022. 288 s.
ISBN 9789186145415.

Denna volym med sina 13 artiklar av tolv författare är ett resultat av Upplandsmuseets utställning om uppländska runor som öppnade 2022. Utställningar som denna är viktiga faktorer för att förmedla kunskap om runor och det samhälle som de användes i. En sådan här omfattande utställning kräver mycket förberedelse och Ylva Lewenhaupts artikel handlar just om hur utställningen kom till och tankarna bakom den, något som förhoppningsvis kan inspirera andra aktörer vid andra museer. Förutom själva publikationen gav utställningen en del andra sidoeffekter. Det 33:e internationella fältrunologmötet kom att förläggas till Uppsala och ett flertal av deltagarna presenterade i kortföredrag nya rön. Under våren 2023 hölls också en föreläsningsserie där flera av författarna deltog.

Det finns en särskild anledning till att utställningen kom till just nu. Uppland är runstensrikt och en viktig aspekt är vården av runstenar och runhällar ute i fält. Det rör sig om mer än 400 inskrifter som länsstyrelsen har ansvar för. Därför påbörjades för några år sedan en

inventering för att undersöka hur tillståndet var för runmonumenten och vilka vårdinsatser som var nödvändiga och hur dessa bör prioriteras. Inventeringen, som löpande ska följas upp, visar att det finns stora behov. En tråkig uppgift som framkom är att sex nummer som var upptagna i *Upplands runinskrifter* nu inte längre kunde återfinnas. I artikeln av Robin Lucas beskrivs utgångspunkterna för hur en inventering går till, men också vilka åtgärder som gjorts och vilka metoder som använts. Även om Uppland är särskilt runrikt är detta något som har relevans för alla län. Erfarenheterna som gjorts bör ju också ligga till grund för hur man ska planera framtida återkommande vårdinsatser.

I nära sambörighet med vården av runstenar hör dokumenteringen. Ny teknik med laserskanning ger möjlighet till en ganska exakt dokumentation och, om man så vill, reproduktion. Denna teknik i samband med huggspårmätning ger nya insikter om hur produktionen gått till och kan ibland också ge svar på gamla och nya frågor, något som Laila Kitzler-Åhfeldt visar i sin artikel.

Runologin är en vetenskap i tillväxt och behovet av populära sammanställningar för att visa var forskningen står idag är stort. Även om denna volym koncentrerar sig till uppländskt material så ger den ändå en ganska god bild av vad som pågår och visar på ny kunskap. Det är särskilt i de första artiklarna av Henrik Williams och Magnus Källström som översikter ges dels av nya rön, dels av hur runforskningen vuxit fram över tid. Källström uppehåller sig vid de enskilda runristarnas verksamhet och där har vi idag en ganska annorlunda och betydligt fyligare bild jämfört med för bara hundra år sedan. Ett tydligt tecken på runologin har mognat som vetenskap är att historien bakom har blivit intressant. Uppsala och Vårdsätra har ju äran av att ha hyst världens förste runolog, Johan Bure (som hans namn bör skrivas). Denne behandlas inte, men Alessandro Palumbo tar upp Otto von Friesen som betytt mycket för den moderna runologin. von Friesens insatser var många gånger banbrytande, men han drog ibland alltför snabba slutsatser som senare har fått korrigeras.

Runor återfinns på fler ställen än runstenar. Den speciella föremålskategorin runbleck

beskrivs av den främsta experten på området Sofia Pereswetoff-Morath. Utifrån flera nya fynd har det blivit möjligt att komma vidare även med sedan länge kända texter. De många inskrifterna på andra föremål från sen vikingatid till medeltid har gett nya insikter om språk och skrivkunnighet vilket Marco Bianchi visar. I Uppsala län är de tyvärr ganska fåtaliga, men de kan ändå förstås utifrån ett rikare material från övriga delar av landet. En intressant kvarleva av det medeltida runbruket är användningen av runor i kalenderstavar. Dessa användes för att utmärka när söndagar och månmanader inföll under året. Sven-Göran Hallonquist menar att denna typ av kalender skapades omkring år 1200 och användes fram till slutet av 1600-talet då de konkurrerades ut av tryckta almanackor. Kalenderstavarna erbjuder mycket information och det är bara att hoppas att Hallonquist har möjlighet att återkomma i ett utförligare verk.

Ordförrådet på runstenarna är mycket begränsat. Antalet olika personnamn som förekommer är däremot mycket stort och det är lätt att konstatera att det under runstenstid förekom en betydligt större variation än i senare tider när de kristna namnen blivit populära. Kristna namn förekommer dock på runstenar, om än i begränsad omfattning. Patrik Larsson ger en översikt med talrika exempel på vilka typer av namn som förekommer. Det kan nämnas att det är i detta material som de flesta tolkningsproblemen finns. Det är inte bara namn på människor som finns i runinskrifterna, det finns också namn på gårdar, platser och länder. Dessa bidrar till förståelsen av vikingatidens bebyggelsemönster och kontakter med främmande länder, vilket Staffan Fridell belyser i sin artikel. I förbigående nämner han att det är normal skriftpraxis att låta en runa läsas dubbelt. Det är dock främst en runristare, Åsmund Käresson, som tillämpar detta i vad som verkar vara en norrländsk särtradition. Övriga fall är relativt sparsamma och många av de föreslagna fallen i det övriga runstensmaterialet kan förklaras utifrån felläsningar, andra möjliga tolkningar eller helt enkelt en glömd runa.

Kvinnors betydelse i historien är oftast otillfredsställande beskrivet. Anne-Sofie Gräslund lyfter fram de många kvinnorna nämnda i run-

texterna och deras insatser. Bland dessa nämner hon särskilt deras roll i kristningsprocessen och ger en beskrivning av hur kristen tro manifesterar sig i texterna. Till skillnad från vad många tänker är ju runstenarna resta av kristna människor över andra kristna människor. Säkert är den sena vikingatiden en övergångstid mellan olika tros- och tankesystem, men runstenssederna behöver inte nödvändigtvis vara helt och hållet en följd av detta. Eller för att uttrycka det tydligare: även tidigare generationer kan ha anammat kristen tro, men om detta vet vi inget utifrån runstenstexterna.

Självfallet är de runinskrifter som påträffats i Upplandsmuseets närhet av speciellt intresse i en volym som denna. En tanke som ofta framförts är att de i huvudsak har förts till platsen i samband med bygget av domkyrkan och franciskankonventet i vars grunder man påträffat dem. Det är dock inte hela sanningen och Torun Zachrisson kan visa att en del säkerligen hör samman med den hamn som funnits på platsen. Andra kan ha varit placerade där vägar passerat ån. Själv vill jag gärna se runstenen U 936 som

en del av ett monument som hört till en bebyggelseenhet (texten här hänvisar till fig. 22 men bilden finns i fig. 21). Vidare visar fynden att S:t Per existerat som en kyrkplats redan under sent 1000-tal. Även fynd väster om ån bör kunna förstås som att de är nära sin ursprungliga plats. Så kan U 943 ha stått vid en föregångare till Helga trefaldighets kyrka. Det hindrar inte att flera, eller de flesta, av de i domkyrkan funna runstenarna ursprungligen hört hemma någon helt annanstans. Med tanke på den relativa fyndtomheten i Gamla Uppsala kan man tänka sig att en del kommit därifrån och kanske från en sekundär placering i de senare rivna delarna av kyrkan.

Som framgår av ovanstående ger denna volym med sitt fina bildmaterial intressanta inblickar i var runforskningen står idag och kan varmt anbefallas.

Per Stille

Norra Esplanaden 22 E
352 31 Växjö
pthstille@telia.com